

Konstrukce subjektivity v tištěném mediálním textu

Tereza Klabíková Rábová
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze
<rabova@fsv.cuni.cz>

Abstract:

Construction of subjectivity in the printed media text

The study concentrates on the area of language subjectivity construction and of effects of the author-subject presence in the text. It is illustrated on an example of a qualitative analysis of two journalistic texts: Czech and French political commentary. The author in the study also shortly lists some theoretical linguistics and theory of media approaches to the language subjectivity in printed media while at the same time building the analysis on the knowledge of the French theory discourse analysis (concentrating on the so called language sciences). The approach to the communication perspective (énonciation) is closely connected to the pragmalinguistics paradigms: the intentions and the purpose of the communication, emotionality and argumentativeness of the address. There are several very important variables in this approach: modalizers, polyphonic perspective of the text, intertextuality, interdiscoursiveness and the importance of the use of connectors for the overall tone (purpose, main message) of the text. Further in the study, there are presented the results of a very complex research which demonstrate how the attitude and opinion of the author of the text differs in Czech and French media texts (interrelated to pragmatic aspects and structural differences of both languages), which language instruments are for the author characteristic and which standpoint the author takes. One of the most important conclusions of the research is the impact of the overall text structure (composition) on its argumentativeness.

Klíčová slova / key words:

Frankofonní analýza diskurzu, komentář, modalizace, pragmalingvistika, subjektivita, text

Commentary, francophone discourse analysis, modality, pragmalinguistics, subjectivity, text

1. Úvod

V centu pozornosti předloženého příspěvku je zejména pohled na zrcadlení, projevy či konstrukci jazykové subjektivity a projevů přítomnosti autorského subjektu v textu. Tyto jevy jsme zkoumali v rámci publicistických textů, českého a francouzského komentáře s politickou tematikou, a proto můžeme výsledky studie chápat i jako příspěvek ke stavu publicistického stylu chápaného na pomezí mediálních studií a žurnalistiky. Domníváme se totiž, že společenský význam a vliv publicistických komentářů na utváření názorů i občanské myšlení je i dnes velmi výrazný. Prostředky – mnohdy skryté – jež tyto texty užívají k dosahování svého zamýšleného účinku a jimiž působí na své recipienty, musejí být proto dešifrovány, popisovány a měly by být také rozpoznávány širokou veřejností tak, aby se stále zdokonalovalo to, co dnes označujeme jako (čím dál nezbytnější) mediální gramotnost, zkrátka celkově lepší porozumění mediální komunikaci. Postihování subjektivity a dalších příbuzných

témat v textech mediálního původu vzhledem k jejich specifické povaze a společenské relevanci je tak, dle našeho soudu, zcela zásadní.¹

Hlavním cílem naší analýzy tedy bylo přispět s pomocí pragmalinguistických a sémantických přístupů k popisu vybraných mediálních textů, přičemž nejvíce nás zajímaly jevy, které souvisí s vepsáním autora do textu a manifestace jeho přítomnosti v textu. Mezi takové jevy řadíme obecně především zmíněnou jazykovou subjektivitu, která je ovšem sama o sobě velmi těžko vymežitelná. Zaměřili jsme se zejména na polyfonii textu, jeho intertextovost a zastoupení, četnost a význam textových modalizátorů, textových konektorů a metafor. Naším záměrem bylo (1) postihnout, jakými způsoby a prostředky a na jakých úrovních je ve vybraných komentářích manifestována jazyková subjektivita (a příbuzné jevy), (2) deskripce a analýza typických prostředků, jež se objevují v komentáři k politickému tématu v českém a francouzském tisku, (3) porovnání shod a rozdílů v užití uvedených prostředků v českém a francouzském textu. Opřeli jsme se o teoretické koncepty, které se úvahám o jazykové subjektivitě věnují, a to jak z hlediska lingvistického a pragmatického, tak i mediálněteoretického.

Poznamenejme ještě, že v rámci studia médií není podobný přístup, tedy subtilní analýza implicitních, ale neustále ozřejmovaných (signalizovaných) postojů autora mediálního textu, příliš obvyklý. V naší analýze šlo o snahu ukázat, že metody vypracované lingvistikou a literární vědou (vedené úsilím o pečlivé čtení a rozumění) jsou i v mediálních studiích potřebné. Noviny sice nejsou materiálem, který by jejich příjemci četli pečlivě, jedná se o svého druhu čtivo (přičemž komentář je v porovnání s jinými texty ještě jeden z nejstabilnějších a nejserióznějších mediálních útvarů), ale záměr autora tu bývá, byť v náznacích, velice zřejmý a je důležité na něj poukazovat.² Ony zmiňované podrozumívané významy jsou obsaženy už v titulcích a velmi ovlivňují celkové vyznění, a tedy i naše vnímání mediálních textů. V tomto smyslu byla analýza svým pojetím i metodologickým zakotvením inovativní. Rovněž představená metodologie (a příslušná odborná literatura) není u nás zcela známá, konkrétní sestavení metodologických nástrojů (ani literatura, jež by integrovala uvedené metodologické konstrukty, není dostupná) a jejich užití je pak rovněž původní. Takto pojatá analýza materiálu komentářů (s politickým zaměřením, na němž je patrná jeho společenská relevance) u nás dosud rovněž nebyla podniknuta.

Na následujících řádcích bychom především chtěli představit výsledky popsané analýzy.

2. Metodologické nástroje a vybrané hypotézy

Vzhledem k tomu, že dostatečně podrobné teoretické představení metodologického aparátu³ bylo v podstatě sekundárním, avšak neméně důležitým cílem původní studie, odkazujeme na bližší a podrobnější informace o podstatě jednotlivých metodologických nástrojů, jejich vztazích a možnostech právě k původní studii a zde představíme zvolené nástroje pouze v následujícím schématu:

¹ Text vychází z obhájené disertační práce Pragmalinguistická analýza českého a francouzského komentáře, na níž zároveň odkazujeme pro doplnění dalších podrobností.

² Jacques Derrida (1993) poukazuje na to, že podobný přístup k psaní i čtení by si měli osvojit i filozofové.

³ Spolu s terminologickými poznámkami.

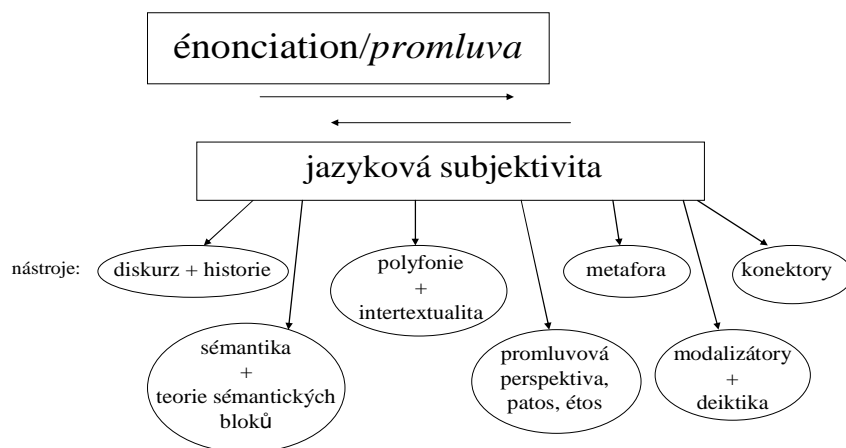

Schéma 1: Znázornění vztahu (hierarchie) jednotlivých nástrojů představované analýzy (zdroj: T. Klabíková Rábová⁴).

Ověřovali jsme též několik zajímavých hypotéz. Texty publicistické (nezpravodajské),⁵ subjektivního zaměření by měly hypoteticky obsahovat více projevů své subjektivní orientace (modalizátorů, heterogenních hlasů aj.). R. Korenová (2004) se ovšem zabývá hypotézou, že i na „hřišti“, na němž je dovoleno otevřeně, explicitně projevat názor osobní, názor redakce či listu, tedy v textech „subjektivních“ žánrů typu komentáře, editoriale, analýzy nebo názoru, autoři přesto inklinují k zachování zdání objektivity tak, aby souzněli s převažujícím celospolečenským doxa (sdílený názor, mínění).⁶ Při tomto jazykovém chování jsou novináři jednak vedeni úsilím naklonit na svou stranu čtenáře snahou o manifestaci „pravdivosti“ řečeného, jednak zachovat požadovanou „mediální korektnost“ (ve frankofonním prostředí se navíc tato problematika často spojuje s pojmem *legitimizace* projevu). Používá se také pojmu „neutralizace stanoviska“. Autoři těchto textů chtějí budít zdání, že jsou objektivní,⁷ upoutávají záměrně pozornost na svou nezaujatost a *evidentnost*⁸ svého projevu. Posilují tak společenský status quo.

Kolektivní hlas (který odráží sociální normy skupiny, do níž náležejí adresáti textu) konstruovaný diskurzem užívá dle Bonhomme (2005, s. 249) často eufemistického vyjádření, kterým zakrývá, modifikuje nebo upravuje nepříjemnou skutečnost, již verbalizuje výsledný text (a často tím zároveň souzní s oficiálními hlasy, čímž posiluje stávající hegemonii, a dociluje – dnes tak naléhavě vyžadované – „sociální a politické korektnosti“). Bonhomme (2005, s. 255) dokonce obecněji tvrdí, že „[...] eufemismy v tisku jsou symptomatické pro dilemata, která stojí před povahou

⁴ Promluvovalá perspektiva uvedená mezi nástroji je zde chápána jako užší, podřazený pojem celkové zastřešující promluvy, fr. énonciation. Jedná se o její konkrétní projevy se zaměřením na patos a étos řečového projevu, které mají ve frankofonní výzkumné tradici zcela neutrální významový odstín.

⁵ K této nejednoznačné terminologické i pojmové problematice blíže viz původní výzkum.

⁶ Tyto závěry činí Korenová pro texty francouzské provenience.

⁷ Viz také profesní a vnitřní etické charty *Jak psát do Le Monde, Le Figaro* atd.

⁸ Kategorie evidenciality souvisí s gnómičností vyjádření; udává, jakým způsobem se mluvčí k informaci dostal, zda se jedná o událost, které byl sám svědkem (osobně ji viděl, slyšel), zda ji může podložit svými osobními zkušenostmi či zda existuje zdroj (pramen) sdělení, jež mluvčí cituje a o nějž se ve svém tvrzení opírá. Záleží na povaze konkrétního pramene, zda je prostřednictvím předkládaných důkazů sdělení podáno jako podložené, ověřené, či naopak jako nejisté, nespolehlivé.

mediální komunikace“, což souvisí šířeji také s morálkou, žurnalistickou etikou, zdvořilostí, pravdou a manipulací, ale i existujícími stereotypy,⁹ neboť se jedná o rozhodnutí, zda a jak pojmenovávat entity, o nichž se referuje (v našem prostředí v současné době výrazy typu *sociálně nepřizpůsobivý / Rom / cikán, senior / důchodce, operace / bombardování*; ve francouzském mediálním diskurzu např. *IVG / interruption volontaire de grossesse* aj.). Maingueneau (1999) zde hovoří o eufemistické „scénografii“ článku.

Neutralizace stanoviska či tzv. efekt objektivit (opravdovosti) je konstruován právě na základě promluvové modality. Spočívá např. ve vyřčení hodnotících výrazů bez explicitního uvedení zdroje promluvy, mluvčího. Výpověď *Předsednictví nebylo úspěšné* má jinou hodnotu subjektivnosti (resp. objektivnosti; stále se pohybujeme na škále – v tomto případě subjektivit – od nejvyšší k nejnižší hodnotě dané vlastnosti, kterou O. Ducrot označuje jako *échelle argumentative*) než výpověď *Myslím, že předsednictví nebylo úspěšné*. Ve druhém případě je subjekt promluvy zřejmý, explicitní, zatímco v první je zastřený, čímž se snaží docílit právě efektu objektivit. Implicitnost výrazů, kterými lze vyjádřit subjektivitu, se tedy pohybuje na určité škále, na níž explicitnost hodnocení graduje (mluvčí je stále patrnější). Srovnáme tyto výpovědi:

Paříž musí změnit svou arogantní image.

Paříž musí změnit svou „arogantní“ image.

Paříž musí změnit svou takzvaně/jakoby arogantní image.

Paříž musí změnit svou, podle mého názoru, arogantní image.

Myslím, že Paříž musí změnit svou skutečně velmi arogantní image.

První příklad manifestuje zmíněný efekt objektivit, díky němuž se mluvčí snaží vydávat celý svůj výrok za pravdivý. Neznamená to tedy, že bez explicitních známek mluvčího je výrok objektivnější (z našich textů dále např. *L'enchaînement des présidences française et tchèque constitue un test pour l'Union européenne*). Kerbrat-Orecchioniová (1980, s. 168) takový případ nazývá „subjektivní [nicméně; TKR] objektivizovanou promluvou“. Poslední dva příklady pak pracují s explicitním uvedením zdroje mínění, čímž „zajišťují“, komentují platnost obsahu, který uvádějí;

⁹ Od cirkulace „diskurzivních hlasů“ a stop jednotlivých diskurzů je jen krok k přenosu mediálních reprezentací a stereotypních způsobů uvažování o určitých tématech. Předkládání banálních či „instantních“ názorů bývá někdy vyčítáno právě masovým médiím. Výzkum ustáleného zobrazování určitých témat či hodnot je velice komplexní látka a výzkum řečových mechanismů (např. frekvence výskytu lexikálních jednotek) musí interagovat s interpretací příslušných psychologických, kognitivních a kulturních vzorců. Dodejme, že na stereotypy nelze nahlížet a priori negativně, přestože jistý negativní nádech slovo stereotyp má (manželský stereotyp, stereotypní rytmus...). Stejně jako metafory však stereotypy do jisté míry pomáhají poznávat a tvořit realitu, jež nás obklopuje, stejně jako toposy (topoi, loci communes), předporozumění, presupozice a implikatury nebo postoje. Jazykově konstruované reprezentace a stereotypy rovněž participují na ustavování celkového smyslu sdělení. Vidění světa, způsob reprezentace témat a někdy i (ideologicky či jinak) zatížená předporozumění se v mediálních produktech manifestuje zvoleným úhlem pohledu (étos, pozicování). V tomto kontextu se objevuje pojem ideogém: konstrukt, který představuje nejen ustálený slovní obrat, ale celý komplex jazykových variant či vzájemně zaměnitelných syntagmat. Nabývá hodnoty v daném konkrétním korpusu. Podléhá de- a rekontextualizacím, variacím a obměnám, je dialogický, nejednoznačný, polyfonní, migruje napříč diskurzy v čase i tematicky (Amossy – Pierrot Herschberg, 2009). (V našem mediálním a politickém prostředí takto migruje a konotace na sebe nabaluje např. spojení *boj proti korupci*). Ideogém neboli ideologický znak ve smyslu stereotypu zahrnuje sociální hodnocení, interpretace, vize světa, dobou podmíněné ideje a hodnoty dané kultury (Kraus, 2010). Má nejen parolový, ale výrazně sociální náboj, díky kterému je danému znaku přisuzován význam. Z vědeckých přístupů k vnímání stereotypů zmiňme např. práce W. Lippmanna, lexikální stereotypy H. Putnama nebo nejnovější teorie J.-C. Anscombrea.

poslední příklad navíc kombinuje modalizační prostředky: *skutečně + velmi*. „Přiznání“ autorství působí ve výsledku otevřeněji, explicitněji, objektivněji, zároveň ale tato autorova hmatatelnost často ovlivňuje např. zeslabení jistoty výpovědi. Vždy jde tedy o kombinaci subjektivního/objektivního pohledu na výpověď spolu s posunem její modalizace. Vstupuje-li autor do výpovědi, připravuje ji zároveň o „neutralitu“. Výrazy *podle mého názoru, osobně myslím* atd. konkrétně manifestují přítomnost mluvčího, ale zároveň z hlediska modalit výpovědi oslabují právě jistotu vzhledem k jejímu obsahu. Předložit výpověď jako pravdivou, nebo nepravdivou je víc než jen přenos jejího obsahu, je to také otázka garance této pravdy a osobní (nebo alespoň společenský) risk vzhledem k záruce otázky pravdivosti (Berrendonner, 1981). Třetí příklad pak obsahuje prostřednictvím výrazů *takzvaně, jakoby* také promluvovou distanci, rezervovanost vůči spojení *arogantní image*.

Potlačení přítomnosti autorského subjektu je ve francouzštině patrnější při užití *passé simple* a ostatních prostředků charakteristických pro tzv. historii dle Benvenista; minulý čas prostý nebo budoucí čas naproti tomu autora jistým způsobem přiznává, a to z hlediska jeho vnímání časové osy (hovoří o dějích jako budoucích či minulých ze *svého* hlediska). Kromě rytmu řeči (stejně jako v češtině) jsou k tomuto účelu ve francouzštině častěji než v češtině využívány také neosobní a infinitivní konstrukce.

Přítomnost mluvčího se nemusí manifestovat nezbytně zájmenem „já“, rovněž neosobní popis může být velice subjektivní (a naopak lze mluvit o sobě, aniž bychom se opírali o explicitní lingvistické prostředky). Tento jev souvisí s „promluvovou distancí“ a snahou o objektivizaci projevu. Proti „deidektizaci“, objektiv(iz)aci, zvětšování promluvové distance působí ve vyjadřování mediálních textů i jejich protitendence, tedy to, že se mluvčí v promluvě manifestuje záměrně a určitým způsobem se k ní (řečově) staví.

V podobném duchu uvažuje Ch. Boix (2006). Vycházejí z postmoderního rozostřování hranic, konsenzu založeného na habermasovských teoriích nenátlakového argumentu, současné všeobecné snahy k vyjednávání oproti explicitní a příkré polemice, jejichž příčinu spatřuje v podstatě v působení nových médií (tj. vliv zábavy, rychlosti, jednoduchosti recepce, vizuality), hovoří o všeobecném potlačování či zastírání argumentačních mechanismů v textu. „*Les mots du discours*“, tj. sémanticky problematické, ovšem důležité prvky – neplnovýznamové slovní druhy, tj. adverbia, předložky, částice, citoslovce, konektory/spojky – a užití první osoby, deiktik a celkově manifestace autora v textu jsou dle jeho názoru čím dál méně zastoupeny, a to právě proto, aby textové vztahy byly méně zřetelné, text byl interpretovatelný více způsoby, méně závazně a „objektivněji“. Je otázka, zda lze takto vůbec přemýšlet, zda jazyk, který se do jisté míry vyvíjí nezávisle na vnější realitě, může vykazovat tak závažné posuny; tvrdit to lze spíše při užití (resp. neužití) těchto textových jednotek v rámci jistých typů textů. Boix nicméně zmiňuje přímo editoriały a jiné mediální útvary, které se dle něj vyznačují jakousi neutralizací subjektu autora.¹⁰

¹⁰ Hovoří také o manifestaci tzv. delokutivity (Pro Benvenista mají delokutivní slovesa význam ‚řící něco‘, např. *remericer = dire merci / poděkovat = říci děkuji*. Termín *locution* jinak obecně označuje ustálené víceslovné spojení či příslovečnou spřežku), která umožňuje transformovat v informaci to, čemu předcházela primitivní argumentace: výpověď *Pierre je sympatický* vyjadřuje dle něj „pseudodelokutivní“ vyjádření, ve skutečnosti se ale jedná o výpověď *Já myslím, že Pierre je sympatický*; z výpovědi *Pierre je sympatický* můžeme také vyvodit, že *argumentujeme* v prospěch Pierra, srov. s efektem objektivit Kerbrat-Orecchionové. Podobně výpověď *Pierra bolí hlava* vyjadřuje zkušenost, kterou může přímo dotvrdit jen subjekt sám, ve 3. osobě je považována za implicitní indirektní nepřímou řeč (Fruyt, 1997).

3. Korpus, výběr textů

Analyzovaný korpus textů obsahoval (po důkladném zvážení) jeden text z francouzského tisku a jeden text z českého tisku pro komparaci (kontrastivní analýza) a pro možnost zhodnocení, zda a jak jsou popisované metody pro český text použitelné. Výběr textů není arbitrární: jejich jednotícím prvkem je téma předsednictví Francie a České republiky Radě Evropské unie v roce 2008, resp. 2009. Aby byl obsah textů alespoň přibližně podobný a jazykové a vyjadřovací prostředky hypoteticky srovnatelné, pocházejí oba texty z konce roku 2008 (29. 12. 2008), resp. samého začátku roku 2009 (1. 1. 2009) a zaměřují se na hodnocení předcházejícího francouzského předsednictví a predikci výsledku předsednictví následného, českého. *Le Monde* a *Hospodářské noviny* byly zvoleny nakonec proto, aby povaha článků byla alespoň zhruba porovnatelná, neboť obě média se v dané mediální krajině deklarují jako seriózní (detailněji viz níže). Texty jsou zhruba podobně dlouhé (cca dvě strany A4, tedy na novinové texty relativně rozsáhlé), důkladné a na první pohled skutečně působící „seriózně“. V případě, že by texty nebyly sjednoceny konkrétním tématem, analýza by mohla být prakticky bezbřehá, neboť úvahových a hodnotících textů k tomuto tématu vyšlo relativně mnoho, a to různých typů, délek, s různým stupněm hodnocení. Nutno podotknout, že zaměření a styl jiných textů na stejné téma (nebo minimálně jejich titulek) byl mnohdy dosti příznakový.¹¹ Oba texty jsou monologické, v písemné, resp. tištěné formě. První, francouzský text s názvem *UE: un passage de témoin à haut risque* byl publikován v rubrice *Dialogues* čili jedná se o přiznaný subjektivní útvar (s žánrovým podtitulkem *décryptages, débats*). Do internetové verze deníku byl později zařazen pod rubriku *Idées*. Druhý, český text nazvaný *Unijní předsednictví, jaké tu už dlouho nebylo* vyšel v rubrice *Svět* věnované cele tomuto tématu, je médiem samým prezentován jako text zpravodajského typu se silnými analytickými prvky a komentáři (text je doprovázen rozsáhlou obrazovou přílohou).

Výběr textů byl veden tak, aby bylo možno eventuálně vysledovat, jakým způsobem které médium (resp. autoři textů) pracuje s verbalizací a zpracováním tématu, a pozornost byla soustředěna na taková vyjádření (spolu s jejich komunikačním kontextem), u nichž lze na základě přijatých teoretických východisek předpokládat jistou míru relevantních projevů énonciation. Nebylo také účelné se zaměřit na určitý jediný specifický druh vyjádření (např. metaforu; v případě subjektivity by to ani nebylo vzhledem k její obtížné definici možné), šlo nám také o jejich šíři (neboli nechat „promluvit text“). Důležité pro nás bylo to, že oba texty budou analyzovány jako celek komplexně ze všech hledisek.

Analýza nebude pokrývat „obraz“ nebo reflektovat celé pokrytí/zpracování komentářů k předsednictví ve vybraných médiích; zopakujme, že se nám jedná primárně o příslušná vyjádření na úrovni textu. Empirickým materiálem výzkumu je tedy užití určitých vyjádření v daném komunikačním kontextu a vybrané texty jsou chápány jako *reprezentativní*, zástupné pro svůj žánr, jako ukázky, příklady či manifestace daného žánru a tématu. Jak jsme vysvětlili výše (shodná, překrývající se témata, shodné datum publikování textů, navíc velké množství velmi zajímavých

¹¹ O českém Richelieuovi, Valachovi a playboyovi z Vídně (*Hospodářské noviny*), První průšvih v čele EU má Česko za sebou (*Hospodářské noviny*), Vládcí Evropy, to jsme teď my (*MF Dnes*), Čínská „pocta“ pro Česko a facka Francii (*Lidové noviny*), Vláda v bažině předsednictví (*Lidové noviny*), Sarkozy se tetelí štěstím, Topolánka už zpražili (*MF Dnes*), Konečně pozdvižení v eurosalaši! (*MF Dnes*), Klaus v roli šéfa unie zatím nezlobí (*Hospodářské noviny*), Management předsednictví: první kiks (*Lidové noviny*), Vláda podržtašků začíná šrotovným (*MF Dnes*) aj. Tyto příklady nepokrývají cele zkoumanou oblast, jedná se právě jen o příklady textů z českých médií. V deníku *Právo* jsme kupř. takto expresivní titulek nenalezli.

projevů promluvy, énonciation), z rozsáhlejší množiny textů jsme tedy zvolili jen tyto dva zástupce, přestože se k analýze pochopitelně nabízelo textů více. Závěry, které činíme, okrajově vycházejí také z jejich povšechného studia, třebaže do naší práce jejich rozborů nezahrnujeme. Materiál jsme „technicky“ čerpali především z tištěných deníků (další tiskoviny jako magazíny, týdeníky aj. jsme do výběru nezahrnuli), z totožných internetových verzí tištěných novinových textů i dostupných databází shromažďujících publikované novinové texty. Z těchto zdrojů jsme vyhledávali a sbírali ze všech, které byly k dispozici, texty odpovídající našim požadavkům z tematického i časového hlediska, odpovídající dále žánru komentáře nebo jiného názorového útvaru, v případě francouzských novin jsme hledali v rubrikách *idées*, *décryptage*, *chronique*, *analyse*, *point de vue*, *débat* apod. Na základě stanovených kritérií však z předvýběru v podstatě pouze dva texty souhlasily ve většině vyhledávaných obsahových i kvalitativních požadavků.¹²

4. Výsledky analýzy

Z provedené celkové analýzy obou textů na základě popsaných hledisek vyplynulo několik pozoruhodných závěrů. Víme, že obsah mediálního produktu spočívá v kombinaci výrazových prostředků, jejich kompozice, struktury, textových vzorců a způsobu uspořádání tematických prvků, z nichž je složen. Konstrukce (tkaní, tissage) jednotlivých výpovědí a celého textu je sice mnohdy neuvědomovaná, podprahová (mluvčí sleduje myšlenkovou a věcnou stavbu komunikátu v duchu rčení *rem tene, verba sequentur*),¹³ ovšem jak vyplývá z naší analýzy, často je také velmi dobře promyšlená. Vyvolání efektu objektivity nebo neutralizace stanoviska je zejména ve francouzském textu jedním z jeho základních komunikačních cílů. Naše zjištění potvrzuje domněnku R. Korenové o tom, že žánry, které ze své podstaty mohou mít formu diskurzu,¹⁴ tj. explicitně subjektivní zaměření, se v určitých momentech přiklání k výběru a uspořádání jazykových jednotek blízkých historii neboli pokud možno objektivizovanému zprostředkování věcí a dějů, ačkoliv v případě obou analyzovaných textů převažuje dle naší úvodní hypotézy forma diskurzu. Ve shodě s M. Carelovou se domníváme a v naší analýze dokazujeme, že mezi formou diskurzu a historie existuje celá škála mezistupňů a různé modifikace obou útvarů. V obou textech se shodně vyskytují kombinace pasáží narativních, popisných, vysvětlovacích, lze tedy v případě obou komentářů hovořit o hybridním textu. Pokud jde o oddíly argumentativní povahy, vykazují neobyčejně málo typicky argumentativních konektorů. Objektivizované pasáže, a to je další zajímavé zjištění,

¹² Další texty z francouzských zdrojů byly např. tyto: Vaclav Klaus, trouble-fête de l'Europe (*Le Figaro*), Les Vingt-Sept délivrés de la présidence tchèque (*Libération*), Vaclav Klaus, le provocateur souverain (*Libération*), Vaclav Klaus, le „docteur No“ de l'Europe (*Le Figaro*), Présidence tchèque, choc sceptique (*Libération*), Le double visage de la République tchèque (*Le Monde*) aj.

¹³ Cato starší.

¹⁴ Nástrojem k určení základní typologie promluvy, dvou promluвовých režimů je rozlišení textů na tzv. diskurz (svět komentovaný) a historii (svět vyprávěný). É. Benveniste, autor této opozice, původně rozeznával dva protikladné útvary: diskurz na základě užití přítomného, aktuálního času, kdy se hovoří, budoucího času a passé composé, za použití osob *já*, *ty* a adverbii *dnes*, *včera*, *zítra*, *zde* a výrazů hodnotících, citově zabarvených nebo modalizujících, a historii s časy aorist, imperfektum a plusquamperfektum, passé simple, kondicionálem, 3. osobou a adverbii jako *nazítří*, *vpředevečer* (srov. časové výrazy užívané při souslednosti časové) aj. Dnes se tento protiklad používá spíše ve vztahu mluvčího k promluvě. Zatímco historie (nebo také říci) se tváří, že se „vypráví sama“, že autor je zcela v pozadí a vyprávění je objektivizované, neosobní, přičemž v podstatě všechny známky přítomnosti mluvčího i adresáta a okolností vzniku textu jsou potlačeny (a nebývá v nich užít zápor), pak diskurz (promluva) svého původce přiznává, pracuje s modalizací výpovědi, deiktickými prostředky a subjektivitou textu. Detailněji viz původní výzkum.

nicméně nepopírají to, že se v nich vyskytují subjektivní elementy spolu s promluvovým „přiznáním“, hodnocením, komentováním vyřčeného (např. přítomný čas, deiktika, modalizátory, kvalifikační adjektiva). Takových pasáží je v obou textech velmi mnoho a vyskytují se ve většině textu, čímž definují celý textový typ – publicistický komentář, který mezi ostatními mediálními texty představuje jeden z nejstabilnějších útvarů nesoucích smysluplné poselství. Z druhé strany: oba dva texty vykazují značnou míru subjektivních postupů, které nejsou nijak zatajovány, což ale nevylučuje snahu o objektivizaci sdělení. Z našich rozborů vyplývá, že implicitní stanoviska autora k vlastní promluvě i k věcnému předmětu rozpravy jsou často poměrně rafinovaná. Český text pracuje s prostředky podílejícími se na aspektech promluvy přímočařeji, francouzský je konstruován „podprahověji“. Klíčové výrazy a orientátory stejně jako konektory se nacházejí v komentáři *Le Monde* více, český text je naproti tomu na základě popsanych charakteristik více „zpravodajský“. Nelze tvrdit, že tyto společensky důležité, do jisté míry vzorové komunikační texty jsou z hlediska modalizačního, polyfonního, argumentativního (v ducrotovském smyslu) inertní tak, jak o tom – poněkud skepticky – uvažuje Ch. Boix, přičemž míra, povaha, početnost příslušných elementů se liší také na základě jazykového typu, ale i stylizačních zvyklostí, viz níže.

Citová a všeobecně osobní angažovanost mluvčího, vyslovování názoru k objektivnímu referování o realitě nespočívá, jako jakýsi přidružený rys k racionálnímu smyslu sdělení, např. pouze v tom, že autor používá příznakovou slovní zásobu (*spíchnutá, court-circuiter*). Jedním z nejdůležitějších zjištění naší analýzy v tomto smyslu je fakt, že na výsledné myšlenkové poselství i materiální zpracování textu má nejpodstatnější vliv celá struktura textu („enchaînement“), souhrn jednotlivých prvků v rámci vyšších textových celků, jeden odstavec vůči druhému, přičemž jeden podmiňuje podobu toho následujícího. Celá argumentativní struktura textu tak ovlivňuje jeho preferované čtení. Na této vnitřní argumentaci se podílí propojení významu jednotlivých slov, výpovědí a dalších textových jednotek do složitějších celků.

Smysl francouzského komentáře je zastřenější právě proto, že jeho centrální mluvčí buduje svůj subjektivní pohled právě na základě propojení výpovědí do větších textových celků, nikoliv na základě významů samostatných jednotek. Subjektivita je konstruována v obou jazycích poněkud jinak a je vázána na gramatické, lexikální, ale i strukturně-textové možnosti obou jazyků. Vyplývá to částečně jistě z toho, že analytický typ jazyka (francouzština) má jiné gramatické vlastnosti než flexivní typ (čeština), užívá odlišné konstrukce (nebo podobné v jiných funkcích). Ty ovlivňují nejen čistě jazykový, ale i pragmatický rozměr komunikátu, což naše rozboru obou textů konkretizovaly uvedenými příklady pragmatického působení té které jazykové struktury. Týmž prostředek může plnit několik funkcí, v některých případech může v různých výpovědích dokonce vyjadřovat i zdánlivě protichůdné postoje mluvčího. To, jak bude komunikační funkce adresátem ve výsledku skutečně interpretována, závisí na kontextu a působení pragmatických faktorů (srov. např. recipientovu práci s encyklopedickou bází sdělení).

Domníváme se, že rozdílný způsob konstrukce vyjadřující vidění mluvčího se zakládá nejen na gramatických a lexikálních vlastnostech jazyka, ale také na celkovém stylu uvažování (kognitivních operacích), psaní (uspořádání projevu) a také uvažování o psaní, na celkové stylizaci textu, textových zákonitostech, slohových pravidlech i nepsaných doporučeních, která jsou pro francouzštinu závaznější.

Dalším závěrem, který konstatujeme na základě provedených rozborů, je větší otevřenost českého textu, zastoupení více subtémat v rámci jednoho hlavního tématu, manifestace více intertextových vazeb a menší argumentativní strukturace textu.

Zmapováním jednotlivých pojednávaných subtémat obou komentářů vyšlo najevo, že tematický záběr *Le Monde* je užší a méně konkrétní než v případě *Hospodářských novin*, které ve svém textu nabízejí řadu podrobností a detailů. „Ideologická manipulace [...] je manifestována čas od času víc vynecháním než deformací. Často je to víc mlčení než interpretace *Le Monde*, které je symptomem chybějící objektivitý“ (Pinard-Legry, cit. podle Kerbrat-Orecchioni, 1980). Francouzský text je více uzavřený do sebe, operuje s omezenou škálou témat a vykazuje velkou míru subjektivitý v jejich výběru. Vyznačuje se odlišným typem výstavby textu, jiným typem argumentativnosti než český text, ale i plynulostí a jakousi (těžko definovatelnou) řečovou elegancí. Více využívá syntaktických konstrukcí typu *UE: un passage de témoin à haut risque*, osobních zájmen a textových spojek, má víc esejistickou povahu a je plný podrozmíváných významů. Oba texty pracují tvořivě s projekcí významů z jedné sémantické oblasti do druhé (organismus × technický přístroj), tento přístup je dle našeho názoru v publicistickém komentáři v podstatě pravidlem.

Věcně (tematicky) to znamená, že je mluvčím zdůrazňována nekompetence Česka, toto hodnocení je obsaženo implicitně právě i ve strukturní složce textu. *Le Monde* není z hlediska obsahu a prezentovaných preferencí, alespoň v analyzovaném textu, tak neutrální a nestranný, jak se traduje, když podporuje spíše negativní obraz České republiky oproti vyzdvihované Francii. Oba útvary odpovídají deklarovanému zaměření příslušným deníkem: francouzský text představuje esejistický typ publicistiky (tj. subjektivizované, názorové žurnalistiky), zatímco český text vykazuje větší prvky zpravodajské (citování jiných zdrojů, šířeji popsaný kontext události aj.). Postoj autora k textu a v rámci něj tematické složce je velmi patrný v obou dvou textech; postoj věcný, tedy k obsahu sdělování, je čitelnější více z *Le Monde*, český text není v zaujetí věcného stanoviska tak striktní. Domníváme se, že promluvový postoj je u těchto typů textů výraznější a manifestovaný ve větší míře než u jiných (zpravodajství, ale i zcela jiných žánrů, např. některé umělecké literatury, instruktivních, didaktických textů aj., i když je prokázáno, že i v nich je promluvová perspektiva čitelná). Jak je zřejmé z našeho rozboru, prvky podílející se na énonciation a deklarující přítomnost autorského subjektu, jsou obsaženy, zahrnuty do materiálu velmi pravidelně a v mnoha rozmanitých polohách. Opačně lze tedy říct, že pro daný mediální žánr je přítomnost prvků konstituujících jazykovou subjektivitu zcela charakteristická, nezbytná.

Uvedené poznatky jistě nelze generalizovat a přenášet na jiné texty. Naše komentáře představují dva reprezentanty skupiny, která je vnitřně velmi diferencovaná, ať už záměrně na základě stanoviska a záměrů redakce (vedení), nebo nezáměrně; v potaz je třeba brát také individuální styl autora. Autor nicméně vždy vkládá – ať už vědomě, či nevědomě – do textu jisté významy a text jistým způsobem také záměrně, či nezáměrně strukturuje. Potvrdilo se, že v komentáři je vyjádřeno nejen stanovisko komentátora (či listu), ale často text také podává vnitřní návod, jak komentované sdělení chápat; jistý metajazykový komentář komentáře. Třebaže jsme zde neanalyzovali větší množství textů, máme za to (na základě dlouhodobého sledování příbuzných textů, které ovšem nebyly – a vzhledem k rozsahu i metodě původní práce a v rámci zachování soustředěnosti a celistvosti textu ani být nemohly – předmětem zkoumání této práce), že stejná či obdobná podoba vyjadřování komentáře a jeho komentování mluvčím se velmi pravděpodobně vyskytuje i v jiných typech českého a francouzského monologického textu blízkého žánru (formální, poloformální či oficiální mediální komunikace). V každém případě máme za to, že téma jazykové subjektivitý v mediálních textech je a i v nejbližší době bude stále nadmíru aktuální a že mu budou věnovány další příspěvky.

Primární literatura:

- ČERNÝ, Adam (2008): Unijní předsednictví, jaké tu už dlouho nebylo. *Hospodářské noviny. Deník pro ekonomiku a politiku*, 29. 12. 2008. Praha: Economia.
- CHOPIN, Thierry – MACEK, Lukáš (2009): UE : un passage de témoin à haut risque. *Le Monde* [online], 2. 1. 2009. Cit. 20. 5. 2014. Dostupné z WWW: <http://www.lemonde.fr/idees/article/2009/01/01/ue-un-passage-de-temoin-a-haut-risque-par-thierry-chopin-et-lukas-acek_1136935_3232.html>.

Sekundární literatura:

- AMOSSY, Ruth – PIERROT HERSCHBERG, Anne (2009³): *Stéréotypes et clichés: langue, discours, société*. Paris: Armand Colin.
- BERRENDONNER, Alain (1981): *Éléments de pragmatique linguistique*. Paris: Editions de Minuit.
- BOIX, Christian (ed.) (2007): *Argumentation, manipulation, persuasion: actes du colloque organisé par le Laboratoire de recherches en langues et littératures romanes, études basques, espace caraïbe, de l'Université de Pau et des pays de l'Adour: Pau, du 31 mars au 2 avril 2005*. Paris: L'Harmattan.
- BONHOMME, Marc (2005): *Pragmatique des figures du discours*. Paris: Champion.
- DERRIDA, Jacques (1993): *Texty k dekonstrukci: Práce z let 1967–72*. Bratislava: Archa.
- FRUYT, Michèle (1997): Les verbes délocutifs selon E. Benveniste. *Linx: Revue des linguistes de l'Université Paris Ouest Nanterre La Défense* [online]. Cit. 20. 8. 2013. Dostupné z WWW: <<http://linx.revues.org/969>>.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine (1980): *L'énonciation: de la subjectivité dans le langage*. Paris: A. Colin.
- KOREN, Roselyne (2004): Argumentation, enjeux et pratique de l' 'engagement neutre': le cas de l'écriture de presse. *Semen* [online], 17, s. 19–40. Dostupné z WWW: <<http://semen.revues.org/2308>>.
- KRAUS, Jiří (2010): Některé neanglofonní tradice a přístupy současného studia médií. *Sborník Národního muzea v Praze: Řada C, literární historie*, 55(3–4), s. 63–69.
- MAINGUENEAU, Dominique (1999): Ethos, scénographie et incorporation. In: Ruth Amossy – Jean-Michel Adam (eds.), *Images de soi dans le discours: la construction de l'ethos*. Lausanne: Delachaux et Niestlé.

Další, necitovaná literatura k tématu:

- ADAM, Jean-Michel (2005): *La linguistique textuelle: introduction à l'analyse textuelle des discours*. Paris: Armand Colin.
- ANSCOMBRE, Jean-Claude – DUCROT, Oswald (1983): *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Mardaga.
- CAREL, Marion (1992): *Vers une formalisation de la théorie de «l'argumentation dans la langue»* [Thèse de doctorat]. Paris: École des hautes études en sciences sociales.
- Ducrot, Oswald et al. (1980): *Les mots du discours*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- DUCROT, Oswald (1984): *Le dire et le dit*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- CHARAUDEAU, Patrick – MAINGUENEAU, Dominique (2002): *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.

MAINGUENEAU, Dominique (1991): *L'analyse du discours: introduction aux lecteurs de l'archive*. Paris: Hachette.

Résumé:

Construction de la subjectivité dans le texte de la presse écrite

L'article présenté est focalisé sur la construction de la subjectivité langagière et des manifestations de la présence du locuteur dans le texte, sur l'exemple de l'analyse qualitative de deux commentaires politiques, tchèque et français. Il rappelle aussi quelques approches théoriques vers la subjectivité langagière du domaine de la linguistique et des médias provenant surtout de l'analyse du discours française et des sciences du langage. L'approche concentrée sur l'énonciation est très proche de la pragmatique: l'intention et le but de la communication, émotionnalité et argumentativité de la parole. Des éléments importants y sont les modalisateurs, la perspective polyphonique du texte, l'intertextualité et interdiscursivité et l'influence des connecteurs sur le sens global du texte. Nous présentons les résultats de la recherche plus vaste qui montrent comment la perspective de l'auteur est construite différemment dans les deux textes médiatiques (on voit aussi des différences qui dépendent du type de langue et de ses caractéristiques pragmatiques), quels moyens sont typiques pour ces types de textes, quelles positions des locuteurs adoptent par le choix de telles ou telles expressions etc. On a décrit qu'au centre de la construction du sens final de tout le texte, qui a influencé de même le caractère de son argumentativité, était dans les deux cas surtout la composition et la structure globale textuelle.